

vándorlásának pontos leírása is. Ez utóbbiról szét-szórta sok információt tartalmaz a kötet, de összefoglalóan nem került sor annak tisztázására, hogy az Ürmösi-kéziratok osztoztak a Kriza-hagyaték sorsában: egy részük megjárta az Akadémia pincéjét (ezek ma az MTA Könyvtárának Kézirattárában találhatók), másik részük pedig – azok a kéziratok, melyeket Gyulai Pál utasítására, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötete számára Benedek Elek válogatott ki a Kriza-hagyatékából – Gyulai Pálnál maradtak. Gyulai halála után az ő hagyatékából adták át az örökösök a Kisfaludy Társaságnak, ezt

követően került a Kriza-hagyaték egy része, s vele együtt Ürmösi gyűjtésének is egy része Sebestyén Gyulához, majd végül, a második világháború után, Sebestyén hagyatékával az Etnológiai Archívumba.

Mindent összevetve, a fent elősorolt hiányosságok azonban alapjában véve mit sem változtatnak a lényegen: Szakál Anna kötete ugyanolyan innovatív munkaként foglalja el helyét a Kriza- és a szakirodalomban, mint amilyen innovatív gyűjtőként látta Ürmösi Sándort.

Olosz Katalin

Találkozhatnak-e a párhuzamosok?

Szulovszky János: Vallás – tudomány – világgép. A keresztény értelmezési keret létjogosultsága. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Bp. 2018. 240. old. (Vallástudományi Könyvtár XVI.)

Lehet-e létjogosultsága a tudományban a materialista megközelítés mellett egy „keresztény világgép talaján álló tudományos értelmezésnek?” (32.) Ezt a kérdést vizsgálja meg könyvében Szulovszky János, érvek sokaságát sorakoztatva fel a paradigma létjogosultsága mellett, majd tovább, a vonatkozási rendszerek, interpretációk egyenértékűségét is alátámasztva. A kérdésre a választ a 177. oldalon találjuk meg: „van keresztény tudományos paradigma”, éspedig azért, mert „nem lehet tudományosan megalapozott érvekkel megkérdőjelezni [...] létjogosultságát”. A kötet végén megtudjuk azt is, hogy a vitatémához hozzászóló Mohay Tamás „határozottan kiállt” a paradigma létjogosultsága mellett (210.).

Miért kérdés? Mi a probléma? Az alapkérdés, ami a Szerzőt megszólalásra készítette, Pócs Éva megszállottság-értelmezése. A folklorista „a jelenséget csupán »pszichobiológiai« kondícióval, normálistól eltérő tudatállapottal magyarázza, és tanulmányában

[...] nincs egyetlen egy utalás sem arra, hogy *létezik* ettől eltérő, például keresztény világgép talaján álló értelmezés is” (11.). Az exorcista gyakorlatokat hosszú évekig figyelemmel kísérő Szulovszky János más tapasztalatokkal rendelkezik. A folkloristától eltérő meglátásait orvosok is (neurológusok, pszichiáterek) megerősítették. Véleménye szerint „a manifesztációk [megszállottság] valóban démoni eredetűek *lehetnek*” (11.). Ennek tükrében a Szerző rámutat a folklorista munkásságában rejlő „tévedésekre” és „félreértelmezésekre”. A leglényegesebbek ezek közül a következők: Pócs Éva „azon beállítását, amely lényegében egyenlőségjelet tesz az exorcizmus és a keresztelő rítusai közé, maguk a szövegek nem támasztják alá” (69.); továbbá: „a keresztény egyházak nem tekintenek úgy a megkereszteltlen gyermekekre mint eleve a sátán által megszállott állapotban lévőkre” (74.); „az állítása igazolása gyanánt általa [Pócs Éva] hivatkozott publikációk sem támasztják alá” álláspontját (80.); végül cáfolja a „Szentlélektől/Istentől

megszállott”-sággal kapcsolatos állításokat is (89). A problémák igen sokrétűek és több interdiszciplináris témát érintenek. Tágabban szemlélve azonban azt látjuk, hogy Szulovszky „egy konkrét részkérdés” (megszállottság) révén „egy elvi jelentőségű probléma” (keresztény paradigma) megfogalmazására vállalkozik (16.).

A könyv előtörténete. A Szerző első ízben egy 2002-ben megrendezett konferencián ismertette a témát, írása azonban az előadásokat közreadó kötetben már nem kapott teret. Közel kilenc évvel később (2011) egy folklorista kolléga érdeklődése készítette arra, hogy visszatérjen a kéziratához. „Némi szerkesztés, kiegészítés után” közlési szándékkal eljuttatta a Budapesti Könyvszemle (BUKSZ) szerkesztőségéhez. A szerkesztőbizottság egyik tagja, a tanulmányának csak a „Pócs Éva néhány megállapítását vitató és korrigáló részét” adta volna közre, vitairat gyanánt. A Szerző nem élt a felkínált lehetőséggel, lévén, hogy „csak a filológiai pontosítások láttak volna napvilágot egy keresztény tudományos értelmezési horizont felvetése nélkül” (13.). 2013 őszén a Magyar Néprajzi Társaság vitaülés keretében helyt adott a dolgozat és a téma megvitatásának. A Bárh Dániel szervezésében megtartott vitaülésen Pócs Éva, Klaniczay Gábor, Mohay Tamás és Vargyas Gábor hozzászólásaira került sor. A tanulmány végül az *Ethnographia* 125. (2014.) évfolyamának 2. számában megjelent a hozzászólásokkal együtt. A bírálók megjegyzéseire való részletes reflexiót, a téma további kérdéseinek a tárgyalását pedig már az itt ismertetett könyv keretei tették lehetővé. A kötet egyik célja: „két különböző világkép talajára épülő, merőben eltérő két emberkép” konfrontációjának a szemléltetése (10.).

A kötet felépítése. A könyv központi kérdése három téma kapcsán nyer bemutatást: egy keresztény paradigma létjogosultsága; a keresztelő mint ördögűzés; „Isteni és démoni megszálltság”. A kötet második részében az előbbi témákhoz szervesen kapcsolódó kérdések bemutatására kerül sor: különböző világképek – eltérő valóságok; a keresztény

világkép alapvető elemei; a szellemi világ néprajzának keresztény értelmezéséhez kapcsolódó adatok. A *Függelékben* Hörcsik Edit pszichiáter hozzászólása olvasható, „amelyet az *Ethnographia* terjedelmi és tartalmi okokra hivatkozva nem közölt” (17.). A kötet utolsó írása a Szerző az újszövetség bora témában írt tanulmánya. A vitapartnerek bírálati iránt érdeklődő olvasó az írásokat az *Ethnographia* fent említett számában találja meg, a kötetben történő másodközléshez az érintettek nem járultak hozzá.

„Hadüzenek” (116.), vita, „vitairat”. Nehéz helyzetben van a recenziós, és az olvasó is, hiszen az éles vitairat szinte állásfoglalásra, egyetértésre, szembeszegülésre kényszerít – holott ilyesféle belső szándék nem vezérli. Figyelmes olvasó kíván maradni, könyvismertetőt jegyző kutató. Az alábbiakban megfogalmazott felvetések szigorúan a fentiek tükrében olvasandók. Ezt azzal is igyekszem segíteni, hogy ahol csak lehet, a Szerzőt magát idézem.

A tudományról. Ateista módszertan – világnézeti determináltság. Szulovszky János kiindulópontja az, hogy a tudománynak vannak olyan területei, például a természettudományok – „ahol a kutatás módszertanilag ateista” (19.), és vannak olyan területei – például az ember szellemi mivoltát kutató diszciplínák – „ahol a kimondhatatlanul is érvényre jutó világnézet eleve meghatározza a vizsgálódás látómezejét és lehetséges konklúzióit” (19.). Utóbbi diszciplínák közé sorolja – a kultúrateremtő, természetformáló és társas viszonyok közt élő embert kutató – néprajztudományt is (19.). A Szerző hangsúlyozza azt is, hogy „a tudomány szociokulturális képződmény [...], nem [...] jellemző rá az objektivitás és a semlegesség”, lényegéhez hozzátartoznak ellenben „különféle társadalmi előítéletek, filozófiai szemléletmódok és programok” (41.). Ebből az alapállásból az is következik, hogy „minden világnézet melletti elköteleződés a priori jellegű, így a hit elutasítása, a nem-hit is egy előzetesen meghozott döntési hit aktusra vezethető vissza” (56.).

Mindebből pedig az következik, hogy „nem létezik az az absztrakt, kizárólagos és mindenek

felett álló tudományos világkép, amelyet némelyek még manapság is tételeznek” (141). A tudományos-ság kritériumai kapcsán nyomatékosítja, hogy „tudományosan nem megalapozott az összehasonlító vallástudománynak az az alapdogmája, mely szerint csak úgy lehet elemzést folytatni tudományosan, ha kutatóként minden vallástól, vallási megnyilvánulástól egyenlő távolságra állunk” (16.). A kutatói hitelesség, a minőség és a tudományos eredmény „nem világképtől, a választott értelmezési kerettől, hanem a kutató szakmai felkészültségétől, a tudományos módszerétől függ” (144.), a kérdés és a tét végül az, hogy a kutató által „használt tudományos modell az összes ismert adat alapján mennyire tud koherens, logikus és racionális magyarázattal szolgálni (144.). A materialista valláskutatással kapcsolatosan idézi Mezei Balázst, aki szerint „a reduktív elméletek [lévén, hogy nem tudják felfogni és felmutatni a vallás *sui generis* jelenségét] nem alkalmasak a vallás jelenségeinek valódi vizsgálatára” (142.).

A keresztény paradigma, a keresztény értelmezési keret. Mit jelent, miből áll a keresztény paradigma? A Szerző világossá teszi, hogy egyértelműen a(z akadémiai) tudományosságon belül képzelel ennek az értelmezési keretnek a helyét. 1. „Nem jelenti a nem-keresztény tudományos megközelítés eredményeinek a totális tagadását, legfeljebb egyes megállapításainak vitatását” (22.), „nincs bajom meglévő tudományos módszerekkel (...), a bevált metodikai szabályrendszer”-el – írja (47.), azaz nem új módszertant kínál, hanem „a világnézetileg kritikus értelmezési pontoknál *nem zárja ki* a keresztény világkép szerinti magyarázat *lehetőségét*”. Meg kell jegyezni, hogy ez utóbbi állítás a kötet legfontosabb mondata. 2. A keresztény paradigma aztán olyan előfelvetés, amely sajátos ismeretekkel „tágítja az értelmezési horizontot, gazdagítja a lehetséges konklúziók körét” (22.), a néprajzi anyag értelmezésének új távlatait nyitva meg (25.). 3. A paradigma „teológiától független, vagy abból csak áttételesen merítő ág” (56.); nem összemosandó a „vallásos megközelítéssel” sem (30.), továbbá „a teológia ismerete, a kereszténység terminológiájának használata”

„nem jelent azonosulást a kereszténységgel” (29.). 4. A keresztény paradigma nem az egyre inkább elfogadottá vált émikus valláskutatás egyik típusa, hanem étikus perspektíva, a materialista és naturalista értelmezéssel egyenjogú étikus értelmezési keret. 5. A keresztény világkép alapelemeiről a 145. oldaltól kapunk ízelítőt. 6. Értelmezésemben ebbe a sorba illeszkedik a kötet utolsó írása is, ahol a Szerző Jézus utolsó vacsoráját vizsgálja meg a keresztény paradigma keretében.

Hörtsik Edit. A pszichiáter tanulmányában (181–196.) egyebek mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy „napjaink egyre differenciáltabb tudományos és humanisztikus kérdéseinek megválaszolásához szükséges a széles körű etikailag felelősségteljes szimbólumokat, kulturális és szaktudományos paradigmákat értékelő, szintetizáló, szinoptikus látásmód” (181.). Ha ezt komolyan vesszük, akkor – valláskutatóként – számolnunk kell azzal, hogy a lélek működését már nem lehet a tudat tevékenységére redukálni (183). Figyelemre méltó az is, hogy a pszichiátria, amikor egy diagnózist felállít, nagy figyelmet fordít a páciensek vallásának megismerésére, mikro- és makrotársadalmi meghatározottságára. Végül itt is hangsúlyt nyer az a napjaink akadémiai tudományosságában egyöntetűen elfogadott nézet, miszerint „sem az orvoslást, pszichiátriát, pszichológiát, sem a néprajzot, történelmet vagy más humán tudományt nem lehet eredményesen művelni egy szilárd és megalapozott világkép, emberkép nélkül. Vannak a materialista ideológiai megközelítéssel nem magyarázható jelenségek, spirituális szellemi történések, s létezik démoni megszállottság, ami más, mint valamilyen pszichés betegség.” (193.).

A recenzens kérdései. 1. Úgy tűnik, a vita eredmény nélkül zárult (vö. 101.), hiszen – a Szerző végkövetkeztetése ellenére, miszerint *van* keresztény tudományos paradigma – az eszmecsereiben nem született konszenzus. Az a kérdés tehát, hogy „a szilárd és megalapozott világkép, emberkép” alapján álló paradigmák – akár ateisták, naturalisták, akár keresztény szemléletűek, transzcendentálisak

– „mixelhetők”-e, akár csak egy-egy interdiszciplináris vizsgálatot igénylő jelenség esetében/szintjén, továbbra is vita tárgyát képezik. Mindaddig, amíg a reduktivista tudományosság a nem-ateista-értelmezést tudománytalannak tekinti, esély sem lesz arra, hogy a kérdést magát vizsgáljuk (ne pedig a hozzá kapcsolódó (pre)konceptiókon rugózzunk). 2. Az is az etnográfia nyitott kérdései között maradt, hogy amennyiben például a megszállottság kérdésében nem kíván sem az ateista vagy nem-ateista szemléletű pszichiátria, sem pedig a teológia értelmezési hagyományával élni, milyen tudományos magyarázattal tud szolgálni a kérdésre (pl. megszállottság) vonatkozóan? 3. Amikor Pócs Éva úgy definiálja a megszállottságot, amint teszi (24.), állítását a szakirodalom egy definíciójára támaszkodva teszi, amit minden bizonnyal saját tereptapasztalatai alapján is igazoltnak, hitelesnek talált. A „bizonyos jelenségeket [...] természetfeletti lények megjelenéseként értelmező ember” alighanem *hitte* is e lények valószínűs, ontológiai létét. Ha ez így volt, ezt a tényt a kutatónak rögzítenie kell, és pedig világosan, hiszen az értelmezte és a *hitte* egymástól meglehetősen távol eső viszonyulások. Ez még nem valami olyasminnek a tételzése, amiben a kutató nem hisz, és nem is teologizálás, pusztán az adatok hiteles tolmácsolása. A kutatás tárgyát meghatározó jog valóban a kutatót illeti meg (vö. „a kutatásnak nem tárgya az, hogy valóban létező vagy nem létező [...] jelenségekről van szó” (Pócs Éva 42.). A hitelességről azonban egyik választás esetében sem szerencsés lemondani. Nem mellékes kérdés az sem, hogy ha a valláskutatás tárgya nem a hívő hite (vö. „az embert a hite határozza meg, nem a lakcíme” Hörcsik 185.), akkor mi egyéb? Az *emberi oldal vizsgálatához* megvan a jog, ám az így nyert ismeretek a vizsgált alanyt *félleg*, részben, például a természetfeletti implikációi nélkül (lélek, szellem), határozzák meg. A rész kutatások rész-igazságok megállapítását teszik csak lehetővé. 4. Hasonló – megvitató – probléma a terminológia. Milyen fogalmi apparátust használjon a néprajz például egy római katolikus vallási közösség kutatása során? Megkerülhető-e az adatközlők (émikus) terminológiája? S ha az adatközlők

terminológiája keresztény, mennyiben térhetünk el attól? Meddig valóságábrázolás, és hol kezdődik a valóság átírása (a „tudományosítás” jegyében)? Nem jó – rossz, igaz – hamis módszerek választásáról van itt szó, pusztán csak a fogalmak pontos használatának és a világos beszéd alkalmazásának igényéről. 5. Problémák sokaságával szembesülhetnek a teológia, a pszichiátria stb. irányából érkező vagy azokkal érintkező diszciplinák is, amelyek a népi vallásosság kutatására vállalkoznak. A téma kutatásához elengedhetetlen a néphit, népi vallásosság sajátos működésének a beható ismerete, sőt, annak elfogadása, tiszteletben tartása. A magyar vallási néprajz jeles kutatója, Schwartz Elemér ciszterci szerzetes, több ízben is komoly felszólítást intézett a „lelkészkedő papsághoz népünk vallásos életének a tanulmányozására” (*A magyarság néprajza* IV. Budapest, 1941–1943. 290.). Való igaz, hogy „nem minden jelenség természetfeletti” (25.), amiről esetlegesen egy kutató akként vélekedik, ám a népi vallásosság-kutatásban – sajnos és/de szerencsére – a jelenségek összetettségével találkozunk, ebből adódóan, azok leírásakor nem helyes a tanítóhivatal racionális, tudományos meghatározásait, fogalmait alkalmazni. A népi vallásosság kapcsán Schwartz „új stílusról” beszél, és valós helyzetleírást ad akkor, amikor úgy fogalmaz, hogy „a nép az új tanítást, mint minden magasabb kultúra adományát, a maga tehetsége szerint fogadta lelkébe, s ott természetének egyik integrális részévé formálta”, ezek „együttesen alkotják azt, amivel a magyar nép a természetfölötti világrendbe kapcsolódik” (uo. 450.). „Ha tisztázott fogalmakkal indulunk a katolikus néphagyományok kutatására, látni fogjuk, milyen csodálatosan gazdag és színes népünk hitvilága s meg fogjuk állapíthatni, hogy nem a hitgazságoknak van népies alakjuk, hanem az említett igazságok elképzelésében mutat a mindent konkretizálni és szemléletessé tenni akaró nép új stílust.” (uo. 452.). A népi vallásosság hívei tehát nem kőből faragott edények, amelyekben a dogmák, a tanok steril tisztaságukban őriztetnek. Ezzel kapcsolatosan pedig zárásként, és végső tanulságul Karl Rahner szavait idézzük fel: „A néphit – bár áttekinthetetlen formákat öltött, s amint a

vallástörténet tanúsítja, tévelygésektől sem mentes – az igazi vallásosság és hit forrásaihoz közelebb áll, ahhoz a forráshoz, amely Isten egyetemes önátadása, kinyilatkoztatása révén mindenütt megtalálható [...]. Elsősorban azért, mert nem áll a szellem, a gondolkodás önkényesnek mondható ellenőrzése alatt [...]. A teológiával szembeni előnye nem abban áll, hogy tévelygésektől mentesebb formában örizte meg a kinyilatkoztatást, hanem abban, hogy ez a vallásosság sokkal közvetlenebbül, emberi értelmi reflexióktól mentesen áll újból és újból az őseredeti

kinyilatkoztatás hatáskörében. Előnye az, hogy nem kerül bele a rendszerben gondolkodó, a dolgokat beszűkítő teológia szűrűrendszerébe, hanem elfogulatlanul adja át magát a kegyelem erejének, így a teljesebb emberit fogadja és valósítja meg.” (Karl Rahner: *Bevezető gondolatok a teológia és a népi vallás kapcsolatáról*. In: K. Rahner – Ch. Modehn – M. Göpfert (szerk.): *Népi vallásosság*. OMC Kiadó, Bécs, 1987. 15–16.).

Iancu Laura

Testről és lélekről – árnyaltan

Éva Pócs (ed.): *Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication*.
Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2019. 503 old.

A Pócs Éva által szerkesztett *Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication* c. kötet 2019-ben jelent meg a Cambridge Scholars Publishing gondozásában. A kötet a Kelet–Nyugat Vallásetnológiai Kutatócsoport, illetve az International Society for Folk Narrative Research (ISFNR) folklórkutató szervezet Belief Narrative munkacsoportja szervezésében megvalósult 2014-es konferencia előadásából közöl válogatást. A kötetben megjelenő tanulmányok nagy hányada az azonos című 2015-ös *Test, lélek, szellemek és természetfeletti kommunikáció. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről VIII.* (szerk. Pócs Éva, Balassi Kiadó, Budapest) kiadványban jelent meg magyar nyelven. A magyar nyelvű konferenciakötet négyes tagolását megtartja ez a kiadvány is, azonban a tanulmányok szelekcióján estek át, és sorrendjük is némileg felcserélődött.

Jelen kötet a 2015-öshöz képest két további tanulmányt is tartalmaz, amelyeknek egy-egy változata magyar nyelven már korábban megjelent valamilyen kiadványban: Pócs Éva *Átmeneti rítusok a halál után* c. tanulmánya (Landgraf

Ildikó – Nagy Zoltán [szerk.]: *Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére*. PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – MTA BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, Budapest, 2012. 763–792.) itt *Rites of Passage after Death* címmel Vincze Kata Zsófia *Test és Tóra: a férfitest és a férfiszellem vágya* (Néprajzi Látóhatár XXI. évf. 3. sz. 2012. 73–82.) a konferencia és a kötet tematikájához igazítva valamelyest átdolgozva, *Body and Soul in Judaism: The Lust of the Body and the Lust of the Mind* címmel jelenik meg az angol kiadványban.

A kötet alapjául szolgáló konferencia nemzetköziségéből fakad, hogy némely szövegek eredetije a későbbi angol kötetben jelenik meg, a fordítás pedig a magyar kötetben, a magyar szerzők esetében pedig fordítva. A nyelvi közvettség, áttételesség különben helyenként kifejezetten emeli a szövegek értékét a reflexivitás fokozódása révén, különösen a nyelvészeti kérdéseket (is) érintő szövegek esetében: angolul olvasni magyar kifejezéseink jelentéséről erősíti az étikus nézőpontot.

Gondos Emőke (1997) – magiszteri hallgató, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, emoke1216g@yahoo.com